

Мороз Юлія Григорівна
викладач кафедри теорії та історії держави і права;

Юзефович Дмитро Владиславович
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РАСОВА ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Несправедливе ставлення людей, що відрізняються за ознаками раси є одним із найбільш поширених видів поділу та несправедливого ставлення до особи, що має назву расова дискримінація. Цією проблемою займаються на протязі довгого періоду часу, але, нажаль, вона залишається не повністю вирішеною і в наш час. Міжнародне право визначає, що одним з найбільш жорстоких міжнародних злочинів є саме расова дискримінація.

Цьому питанню присвячені праці таких науковців як А. Абашидзе, С. Беляев, О. Гузь, В. Колісниченко, В. Нерсесянц, М. Новікова, О. Луньова, О. Осіпов, П. Рабінович, Ю. Решетов, Ю. Тодика та ін.

Заборона расової дискримінації набула імперативного статусу саме через визнання міжнародною спільнотою дискримінації явищем, що суперечить основним засадам людяності. Зобов'язання дотримуватись цієї норми, відповідно, набули універсального характеру *erga omnes* (лат. – «зобов'язання по відношенню до усіх»). Расова дискримінація своїми витокami сягає ще епохи відкриття нових континентів, коли місцеве населення не зустрілось з корінним населенням Африки, тобто не бачили людей, які відрізняються від них за такою візуальною ознакою, як колір шкіри. Початок саме расової дискримінації розпочинається з відкриттям та колонізацією таких нових земель, як Америка та Індія. Ідеологія расової дискримінації саме встановлювала політику панування та підкорення. Вперше термін «раса» було використано у таксономічному значенні у труді Ф. Бернє «Новий поділ Землі за різними людськими видами або расами, що її населяють» [1, с. 210].

У 1738 р. шведський вчений К. Лінней опублікував наукову працю «Система природи» («System a nature»), в якій розділив людство на чотири раси, описавши їх фізичні і моральні риси. Тож перші спроби диференціації носили лише антропологічне навантаження та були лише свідченням прагнення вчених поділити людство на видові групи за антропологічними якісними характеристиками та носили нейтральний характер. Так, за класифікацією І. Канта людство поділяється на чотири раси: білу, негритянську, монгольську (вона ж – хунну, вона ж – калмицька) і індійську або індостанську [3]. Згідно з поглядами французького анатома Ж. Кувьє, людських рас три –

біла (кавказька), чорна (ефіопська) і жовта (монгольська) [2, с. 70]. І. Блюменбах налічував п'ять рас – кавказьку, ефіопську, американську, монгольську і малайську [1, с. 223].

Норми міжнародного права, що встановлюють заборону міжнародної категорії злочинів, вчинених на ґрунті ненависті, таких як расова дискримінація, геноцид, апартеїд і рабство, мають відносно нещодавню історію прийняття і визнання суб'єктами міжнародного права. Тільки після шокуючих наслідків Другої світової війни та Голокосту, міжнародна спільнота вирішила змінити ставлення до теорії класичного міжнародного права щодо абсолютності державного суверенітету. Прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 р. стало моментом народження сучасного міжнародно-правового механізму реагування та протидії дискримінаційним злочинам і нової концепції пріоритету загальної поваги до фундаментальних прав людини, без будь-якої дискримінації, над правом реалізовувати внутрішньодержавний суверенітет шляхом агресії та зневаги до загальнолюдських цінностей.

Право більшості країн так як і міжнародне право, намагається криміналізувати, підтримані державною політикою або індивідуальні прояви насильницької нетерпимості. Найголовнішими ознаками виступають саме вираження відкритої неприязні, ненависті щодо етнічного походження, релігії, раси. Дискримінація як ідеологічна основа та прояв відкрито порушують права та норми, в яких прописано фундаментальні основи рівності, справедливості, поваги, честі та гідності природних прав людини.

Зі створенням ООН починається повномасштабна боротьба з расовою дискримінацією. Після створення ООН та прийняття його статуту, можна побачити, що в статтях з'явилися строки «для всіх, без розрізнення раси», які зазивають до рівності усіх рас. І надалі всі документи, які приймалися ООН, мали примітки щодо рівності усіх рас, як одного з принципів міжнародного співробітництва. Наприклад, Декларація про надання незалежності колоніальним країнам та народам (від 14.12.1960 р.), яка закріплює принцип «рівноправ'я... для усіх, без відмінностей за расою...»; Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставах релігії або переконань (від 25.11.1981 р.), Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони мешкають (від 13.12.1985 р.) та Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (від 18.12.1992 р.), які також встановлюють «сприяння і заохочення загальної поваги і дотримання прав людини та основних свобод для всіх, без відмінності за расою» у якості принципу міжнародного співробітництва [3–6]. Слід окремо акцентувати увагу на Загальній декларації прав людини (від 10.12.1948 р.), у ст. 2 якої проголошується, що «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри...» [7].

Також ООН було прийнято ряд багатосторонніх міжнародних договорів, в яких прописаний великий перелік норм та заходів, які забезпечують

права та свободи людини. Дані договори повинні врегулювати усі питання щодо расової дискримінації. Перші договори, які були підписані, були спрямовані на забезпечення поваги та захисту прав людини на будь-якій території незалежно від її раси, кольору шкіри, а також будь-яких інших дискримінуючих дій. Такими є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (від 16.12.1966 р.) [8].

Іншим видом універсальних міжнародних договорів, укладених в рамках ООН є такі, що спрямовані на визнання окремих крайніх форм проявів дискримінації за расовою ознакою, які вважаються міжнародними злочинами. До них, зокрема, можна віднести Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього (від 09.12.1948 р.), Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (від 21.12.1965 р.), Конвенцію про припинення злочину апартеїду і покарання за нього (від 30.11.1973 р.) та ін. Так, геноцидом визнавались злочинні дії, які здійснювались із наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу та покладался обов'язок на держави-учасниці приймати міри попередження та карати осіб, винних у цьому злочині [9].

Держави-учасниці Конвенції засудили расову дискримінацію, апартеїд та расову сегрегацію та оголосили злочином всяке поширення ідей, заснованих на расовій перевазі або ненависті та всяке підбурювання до расової дискримінації. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього (від 30.11.1973 р.) визначає у якості злочину сам апартеїд та нелюдські акти, які є наслідком політики і практики апартеїду і подібної до нього політики і практики расової сегрегації і дискримінації. Ст. 2 містить перелік таких актів, які вчиняються з метою встановлення і підтримки панування однієї расової групи людей над якоюсь іншою расовою групою людей і її систематичного гноблення [10].

Значний внесок у розвиток та поглиблення міжнародного співробітництва по боротьбі з расизмом та ксенофобією, яке здійснювалось під егідою Організації Об'єднаних Націй додали й міжнародні конференції, присвячені досліджуванню питань. Загалом було проведено дві Всесвітні конференції з прав людини (1968 р. та 1993 р.) та три спеціалізовані Конференції з боротьби проти расизму та расової дискримінації (1978 р., 1983 р. та 2001 р.). Всесвітня конференція з боротьби проти расизму і расової дискримінації, що відбулася в 1978 р. в Женеві, у своїй програмі визначила расизм в якості міжнародного злочину, що загрожує міжнародному миру і безпеці. На Конференції 2001 р. було прийнято Декларацію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Дурбанська декларація) та Програму дій, які стали найбільш повними та деталізованими документами у сфері протидії расовій дискримінації. Расова дискримінація і пов'язана з нею нетерпимість відповідно до положень Декларації, проявляється за ознаками раси, кольору шкіри, родового,

національного чи етнічного походження, тобто остаточно закріплює розширене тлумачення терміну [11].

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зазначити, що расова дискримінація має велику історію розвитку та боротьби з її ліквідацією. Але, нажаль, з процесами глобалізації, які сьогодні відбуваються в нашому світі, з його розвитком і трансформацією в кращій бік, нажаль, трансформуються та вдосконалюються злочини проти людства. Так, расову дискримінацію хоч і намагаються викоринити, як стару проблему, але вона набирає нових форм розвитку в суспільстві, що ускладнює боротьбу з нею. Міжнародне співробітництво намагається вчасно реагувати на будь-які прояви зазначеної дискримінації, а також досліджувати та нейтралізувати нововиявлені проблеми щодо дискримінації. В наш час питання расової дискримінації стоїть не так гостро, як раніше, але все одно залишається одним із найактуальніших питань сьогодення.

1. Nouvelle division de la terre par les différentes espèces ou races d'hommes qui l'habitent // Journal des Sçavans, 1684. – Vol. 6. – P. 133–140: Cité par: Dorlin E., Lamatrice de la race – Généralogie exuelle et coloniale de l'animation française / Elsa Dorlin. – Paris, La Découverte, 2006. – 307 p.

2. Ловецкий А. Л. Краткое руководство к познанию племен человеческого рода / Ловецкий А. Л. // Русская расовая теория до 1917 года. Выпуск № 2. – М.: ФЭРИ-В, 2004. – С. 70–71.

3. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам та народам : від 14.12.1960 р. A/RES/1514(XV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_280.

4. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставах релігії або переконань : від 25.11.1981 р. A/RES/36/55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_284.

5. Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни : від 13.12.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_227.

6. Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин : від 18.12.1992 р. A/RES/47/135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_318.

7. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 р. 217 А(III) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права : від 16.12.1966 р. A/RES/2200(XXI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NL6/600/01/IMG/NL660001.pdf?OpenElement>.

9. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього : від 09.12.1948 р. A/RES/260(III) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155.

10. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього : від 30.11.1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/A/CONF.189/12>

11. Дурбанская декларация о ликвидации всех форм расовой дискриминации 2001 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/2002decl.shtml.